

UOT 82

<https://doi.org/10.59849/2311-8482.2025.3.39>

AYGÜN ƏLƏKBƏRZADƏ*

ƏDƏBİYYATŞÜNAS ORHAN OKAYI YETİŞDİRƏN ƏDƏBİ MÜHİT

Məqalədə XX əsr türk ədəbiyyatşünaslığının görkəmli nümayəndələrindən biri olan professor Orhan Okayın elmi və mənəvi şəxsiyyətinin formalaşmasında mühüm rol oynamış ədəbi-mədəni mühit çoxcəhətli şəkildə təhlil olunur. Tədqiqatın məqsədi Orhan Okayın ədəbi-estetik dünyagörüşünün, tənqidi mövqeyinin və elmi fəaliyyət istiqamətlərinin meydana çıxmasına təsir edən ictimai, ideoloji və ədəbi amilləri müəyyənləşdirməkdir.

XX əsrin 40–50-ci illərində Türkiyədə gedən mədəni və ədəbi proseslər ədəbiyyatın milli kimlik və Qərb modernizmi arasında özünəməxsus tarazlıq axtarışına səhnə olmuşdur. Məhz bu intellektual mühitdə yetişən Orhan Okay həm klassik Osmanlı-Türk ədəbi irsinə dərinlikdən bağlı, həm də müasir Qərb elmi-metodoloji təcrübəsini mənimsəmiş bir tədqiqatçı kimi formalaşmışdır. Onun baxışlarında Şərq və Qərb mədəniyyətləri arasında harmoniyanın tapılması, milli-mənəvi dəyərlərin elmi şəkildə təhlil olunması və ədəbiyyatın mədəniyyət daşıyıcısı kimi təqdim olunması əsas yer tutur.

Məqalədə 1960–2000-ci illər Türkiyə ədəbi mühitinin ideoloji və estetik cərəyanları — modernizm, realizm, sosial tənqid və milli ədəbiyyat istiqamətləri — Orhan Okayın elmi yanaşması kontekstində dəyərləndirilmişdir. Alimin “Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Hamdi Tanpınar”, “Bir Hülya Adamının Romanı” və “Sanat ve Edebiyat Yazıları” kimi əsərləri onun ədəbiyyata fəlsəfi və mədəni bir hadisə kimi baxdığını sübut edir. Okayın ədəbi tənqid metodunda empirik faktların dəqiq təhlili, mədəni kontekstlə əlaqə, psixoloji-estetik müşahidələr və milli kimlik aspekti bir-birini tamamlayır.

Nəticə etibarilə, Orhan Okayı yetişdirən ədəbi mühit — 1940–2000-cü illər Türkiyəsinin intellektual atmosferi — milli özünüdərk, Qərb təsirləri və modern elmi düşüncənin sintezindən ibarət zəngin bir mədəni zəmin olmuşdur. Bu mühit Orhan Okay kimi tədqiqatçıların formalaşmasına, türk ədəbiyyatının həm milli, həm də global kontekstdə elmi şəkildə dəyərləndirilməsinə şərait yaratmışdır.

Açar sözlər: Orhan Okay, türk ədəbiyyatşünaslığı, ədəbi mühit, Tanpınar məktəbi, milli kimlik, Qərb modernizmi, mədəni dəyərlər, elmi-estetik baxışlar.

Giriş

XX əsrin ikinci yarısı Türkiyə tarixi baxımından dövlət çevrilişləri, modernləşmə siyasətləri və ideoloji qarşıdurmalarla səciyyələnir. Bu illərdəki hərbi müdaxilələr yalnız siyasi deyil, həm də mədəni mühitə dərin təsir göstərmişdi. Bu dövrdə ədəbiyyat, bir tərəfdən siyasi mübarizənin ifadə vasitəsinə, digər tərəfdən isə fərdi və mənəvi axtarışların sahəsinə çevrildi.

Ədəbi mühit üç əsas istiqamətdə formalaşdı: ideoloji-sosialist ədəbiyyat -sosial ədalət və sinfi mübarizə ideyaları, modernist-fərdiyyətçi ədəbiyyat -simvolizm, absurd, mənəvi və milli duyarlılığa əsaslanan ədəbiyyat - dini-mədəni köklərə dönüş, dəyərlərin qorunması. Orhan Okay məhz bu üçüncü istiqamətin elmi və tənqidi təmsilçilərindən biri kimi çıxış etmişdir.

Əsas təhlil

Bu illərdə Türkiyədə ideoloji parçalanma ədəbiyyatın da bölünməsinə səbəb oldu. Sol yönümlü yazıçılar (Yaşar Kemal, Fakir Baykurt, Orhan Kemal) ədəbiyyatı “xalqın səsi” kimi görürdülər. Modernistlər (Oğuz Atay, Bilge Karasu) fərdin daxili dünyasına və cəmiyyətə yadlaşmasına yönəldilər. Dini-mənəvi çevrələr isə Necip Fazıl Kısakürek, Sezai Karakoç kimi ziyalıların təsiri ilə islam estetikası və mənəvi bərpa ideyasını önə çıxarırdı [5, s.232].

Orhan Okay bu mühitdə elm və ədəbiyyat arasında körpü yaradan bir mövqedə idi. O, ədəbiyyatın ideoloji vasitə deyil, mədəni və mənəvi dəyərləri ifadə edən estetik sistem olduğunu müdafiə edirdi.

1960–1980-ci illərdə Türkiyə universitetlərində Türk ədəbiyyatı tarixi və estetika fənləri elmi əsasda sistemləşdirilməyə başladı. Bu mərhələdə Orhan Okay, Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil kimi alimlər ədəbiyyatı mədəniyyətin dərin strukturu kimi öyrənirdilər. Orhan Okayın bu

illərdəki fəaliyyətinin əsas istiqamətləri: tanzimat və servet-i fünün dövrlərinin estetikasını öyrənmək; ədəbiyyatda qərb təsirini milli ruhla müqayisə etmək; Ahmet Hamdi Tanpınarın mədəni konsepsiyasını elmi baxımdan sistemləşdirmək idi.

Bu dövrdə yazdığı “Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Hamdi Tanpınar” əsəri həm onun tədqiqatçı üslubunu, həm də milli-mədəni şüura yönəlmiş elmi mövqeyini ortaya qoydu.

1980-ci il çevrilişindən sonra Türkiyədə postmodern ədəbiyyat inkişaf etməyə başladı. Bu mərhələdə Orhan Pamuk, Latife Tekin, Elif Şafak kimi yazıçılar fərdi kimlik, yaddaş, zaman və mədəni ikililik mövzularını işləyirdilər. Eyni zamanda dini və milli kimliyi qorumağa çalışan Diriliş (Sezai Karakoç) və Maveria çevrələri də güclənirdi [3, s.46].

Bu mühitdə Orhan Okay akademik və mənəvi referans nöqtəsinə çevrilmişdi. Onun yazıları və çıxışları gənc nəsillərə ədəbiyyatşünaslara Türk mədəni kimliyinin davamlılığını elmi təhlil müstəvisində qorumaq örnəyi verirdi.

Orhan Okay ədəbiyyatı sadəcə bədii fəaliyyət deyil, insanı və cəmiyyəti tanıma vasitəsi kimi görürdü. Onun elmi baxışlarının əsas prinsipləri ədəbiyyatın mənəvi funksiyası və bədii söz insanın ruh dünyasına təsir edən mənəvi hadisədir. Ənənə ilə modernliyin vəhdəti Türk ədəbiyyatı Qərb estetikasını qəbul etməli, lakin öz mədəni köklərinə əsaslanmalıdır. O, bu fikirləri ilə Tanpınar məktəbinin elmi varisi, həm də Necip Fazıl və Karakoç kimi ziyalıların mənəvi irsinə sadıq alim kimi tanındı.

Orhan Okay yetişdirən ədəbi-elmi mühit əslində 1940–1950-ci illərdən formalaşmağa başlamışdır. Bu dönmənin Türkiyəsində siyasi, sosial və mədəni həyat çoxşaxəli dəyişikliklərlə müşayiət olunurdu. İkinci Dünya müharibəsindən sonra cəmiyyətin yenidən qurulması prosesi mədəni sahədə də öz əksini tapdı. Ədəbi mühitdə həm Qərb modernizminin təsiri artır, həm də milli-mənəvi dəyərlərə dönüş meyli güclənirdi. Bu dövrdə Ahmet Hamdi Tanpınar, Yahya Kemal Beyatlı, Ahmet Kabaklı, Mehmet Kaplan kimi ziyalılar milli ədəbiyyatın modern düşüncə ilə sintezini təbliğ edir, türk ədəbiyyatının köklərinə söykənən, eyni zamanda Qərb estetikasına açıq bir ədəbi model formalaşdırmağa çalışırdılar [1, s.79].

XX əsr, xüsusilə, 1940–1970-ci illər arası Türkiyə ədəbiyyatı, milli kimliklə modern mədəniyyətin toqquşduğu, Qərb dəyərləri ilə Şərq mədəniyyətinin sintez edilməyə çalışıldığı bir mərhələni təşkil edir. Bu dövrdə ədəbiyyat yalnız bədii fəaliyyət deyil, həm də milli-mənəvi özünüdərk, ideoloji mübarizə və mədəni yenidənqurma vasitəsi kimi dəyərləndirilir. Belə bir şəraitdə yetişən alim və tənqidçilər yalnız ədəbiyyatın estetik tərəflərini deyil, onun ictimai və mədəni funksiyasını da ön plana çıxarmışlar. Türk ədəbiyyatşünası Orhan Okay da məhz bu dönmənin yetişdirdiyi alimlərdən biri idi. Bu mənada Orhan Okay (1931–2017) türk ədəbiyyatşünaslığının ən mühüm simalarından biri, milli-mədəni düşüncənin elmi əsasda formalaşdırıcılardan biri hesab olunur.

Orhan Okayın ədəbi və elmi şəxsiyyət kimi formalaşması təsadüfi deyil. O, 1940–1950-ci illərin İstanbul ziyalı mühitində — klassik ənənə ilə müasir düşüncənin vəhdət təşkil etdiyi bir dövrdə yetişmişdir. İstanbul Universitetinin Ədəbiyyat fakültəsində təhsil aldığı illərdə Mehmet Kaplan, Nihad Sami Banarlı, Ahmet Hamdi Tanpınar, Ali Nihat Tarlan kimi müəllimlər onun dünyagörüşünə güclü təsir göstərmiş, onda həm milli düşüncəni, həm də estetik analitik təfəkkürü inkişaf etdirmişlər. Bu müəllimlər bir tərəfdən Qərb ədəbiyyatının müasir prinsiplərini mənimsəmiş, digər tərəfdən isə Türk klassik ədəbiyyatının dərin mədəni köklərini qoruyaraq elmi müstəviyə gətirmişdilər [6, s.980].

Eyni zamanda, həmin dövrdə Türkiyədə fəaliyyət göstərən “*Büyük Doğu*”, “*Varlık*”, “*Diriliş*”, “*Hisar*” kimi jurnallar ədəbi və ideoloji fikir mübadiləsinin aparıcı platformasına çevrilmişdi [8, s.170]. Bu nəşrlərdə gedən müzakirələr, milli kimlik, mənəvi dirçəliş və Qərb mədəniyyəti ilə

münasibət mövzuları Orhan Okayın elmi və tənqidi düşüncəsinin əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirmişdir. Beləliklə, Orhan Okayı yetişdirən ədəbi mühit yalnız dövrün mədəni hadisələrinin cəmi deyil, həm də milli düşüncənin formalaşdırıcı məkanı idi. Bu mühitdə ziyalı nəsillər milli-mədəni dəyərləri elmi əsasda qorumağa və yeni dövrün estetik tələbləri ilə uyğunlaşdırmağa çalışırdı. Orhan Okay bu nəslin ən parlaq nümayəndələrindən biri kimi həm ədəbiyyat tarixçiliyi, həm də ədəbi tənqid sahəsində klassik və müasir təfəkkürün sintezini yaratmışdır.

Orhan Okayın elmi dünyagörüşü məhz bu ideoloji və mədəni atmosferdə formalaşmış, o, həm klassik ədəbiyyata, həm də müasir ədəbi cərəyanlara bərabər maraq göstərmişdir. Onun ədəbiyyat anlayışında ədəbiyyat təkcə sənət hadisəsi deyil, milli kimlik, mədəni yaddaş və mənəvi dəyərlərin daşıyıcısı kimi qiymətləndirilir.

Bəhs olunan dövr Türkiyə ədəbiyyatında çoxsəslilik, ideoloji rəngarənglik və yeni ədəbi janrların inkişafı dövrü olmuşdur. Bu illərdə bir tərəfdən sosial realizm, digər tərəfdən ekzistensializm və modernist təmayüllər ön plana çıxırdı. Ədəbi tənqid və ədəbiyyatşünaslıq sahəsində isə sistemli elmi metodlara əsaslanan araşdırmalar güclənir, ədəbiyyat elmi müstəqil bir sahə kimi inkişaf etməyə başlayırdı.

Orhan Okayın mənəvi formalaşmasına təsir göstərən əsas amillərdən biri də klassik ədəbiyyata və türk-İslam mədəniyyətinə bağlılıq idi. O, Qərb estetikasını inkar etmədən milli ənənələri bu kontekstdə yenidən düşünməyi bacarırdı. Ədəbi tənqidində obyektivlik, dərin estetik zövq və mədəni məsuliyyət duyğusu əsas prinsip kimi çıxış edirdi. Bu xüsusiyyətlər Orhan Okayı sırf akademik tədqiqatçı deyil, həm də mədəniyyət daşıyıcısı və milli yaddaş qoruyucusu kimi fərqləndirirdi.

Orhan Okay bu mərhələdə təkcə Tanpınar irsinin tədqiqatçısı kimi deyil, ümumilikdə türk ədəbiyyatı tarixinin elmi-nəzəri əsaslarını müəyyən edən mütəfəkkir kimi tanındı. Onun *“Bati Medeniyeti Karşısında Ahmet Hamdi Tanpınar”*, *“Bir Hülya Adamının Romanı”*, *“Sanat ve Edebiyat Yazıları”* kimi əsərləri türk mədəniyyətində Şərqi-Qərb münasibətlərinin estetik və fəlsəfi aspektlərini dərinlənən işıqlandırdı [9, s.125].

Okayın tədqiqat metodunda empirik faktlara söykənən ədəbi təhlil, mədəni tarixlə ədəbiyyatın inteqrasiyası və müəllifin psixoloji-estetik dünyasının araşdırılması əsas yer tutur. Onun baxışında ədəbiyyat təkcə mətn yox, həm də mədəniyyətin şüur formasıdır.

Orhan Okayın ədəbiyyatşünas kimi formalaşması əsasən İkinci Dünya Müharibəsindən sonrakı Türkiyə ədəbi-mədəni mühitində baş vermişdir. Bu dövr, Türkiyədə həm Qərb mədəni təsirlərinin gücləndiyi, həm də milli-mənəvi dəyərlərin qorunmasına yönəlmiş ideoloji axtarışların intensivləşdiyi bir mərhələ idi.

Orhan Okayın ədəbi düşüncəsinin formalaşmasında İstanbul Universiteti Ədəbiyyat Fakültəsi həlledici rol oynamışdır. Burada o, o dövrün görkəmli alimlərindən Mehmet Kaplan, Nihad Sami Banarlı, Ali Nihat Tarlan, Ahmet Hamdi Tanpınar kimi şəxsiyyətlərdən dərslər almışdır.

Bu müəllimlər türk ədəbiyyatında klasik ənənə ilə müasir estetik arasında körpü yaradan nəsillər idi. Onların ədəbi yanaşması Orhan Okayın gələcək elmi istiqamətini estetik, tarixi və mənəvi baxımdan dərin ədəbi təhlil metodunu müəyyənləşdirdi.

Orhan Okayın formalaşdığı illərdə Türkiyədə müxtəlif ədəbi istiqamətlər mövcud idi. O, Necip Fazıl Kısakürek, Ahmet Hamdi Tanpınar, Yahya Kemal kimi müəllifləri bir “mədəni şüur məktəbi” kimi dəyərləndirirdi.

Orhan Okayın yetişdiyi dövrdə Türkiyədə fikir və mədəniyyət jurnalları gənc ədiblərin formalaşmasında əsas platforma rolunu oynayırdı. O, xüsusilə aşağıdakı nəşrlərin təsiri altında olmuşdur: *“Büyük Doğu”* (Necip Fazıl Kısakürek), *“Diriliş”* (Sezai Karakoç), *“Hisar”*, *“İstanbul”*, *“Türk Yurdu”*, *“Varlık”* jurnallarının təsiri altında. Bu jurnallar ədəbiyyatı sadəcə bədii fəaliyyət deyil, mədəni və ideoloji dirçəliş vasitəsi kimi təqdim edirdi.

Orhan Okayın sonrakı illərdə bu baxış tərzini davam etdirməsi — onun tənqidi yazılarında milli-estetik ölçülərə üstünlük verməsi həmin mühitin birbaşa təsiridir.

Orhan Okay “*mədəni davamlılıq*” ideyasına inanırdı. Onun fikrincə, türk ədəbiyyatı Qərb təsirlərinə açıq olsa da, Şərq-müsəlman estetikası və türk mədəni yaddaşı ilə harmoniya içində inkişaf etməlidir. Bu ideya onun “Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Hamdi Tanpınar” adlı əsərində açıq şəkildə öz əksini tapır.

Orhan Okay bu mühitin məhsulu olaraq, ədəbiyyatı mədəni kimliyin qorunması, estetik və mənəvi dəyərlərin bərpası vasitəsi kimi dəyərləndirən intellektual ənənənin davamçısı olmuşdur.

Orhan Okayın yetişməsində “Garip” hərəkatının böyük rolu olmuşdur. “Garip” hərəkatı XX əsrin ortalarında, xüsusilə 1940-cı illərin əvvəllərində Türkiyədə yaranmış ədəbi-poetik cərəyandır. Bu hərəkat türk poeziyasında ənənəvi formaya, təmtəraqlı dilə və klassik şeir qaydalarına qarşı çıxmışdır. 1941-ci ildə Orhan Vəli Kanık, Melih Cevdet Anday və Oktay Rifat Horozcu tərəfindən yayımlanan *Garip* manifesti ilə yeni bir poetik anlayış meydana gəldi. Bu üç şair 1941-ci ildə “Garip” adlı şeir toplusu nəşr etmiş və həmin kitabın ön sözündə ədəbi manifest kimi çıxış edərək öz poetik prinsiplərini açıqlamışdılar. Hərəkat adını da məhz bu kitabdan almışdır.

Bu cərəyan sərbəst vəznin istifadəsini, xalq danışıq dilinin ədəbiyyata gətirilməsini təbliğ edirdi. “Garip” hərəkatı Türk şeirində modernliyin başlanğıcı hesab olunur.

“Hisar” dərgisi XX əsrin ortalarında Türkiyədə fəaliyyət göstərmiş, mühafizəkar və milli yönümlü ədəbi dərgidir. Bu jurnal 1950-ci illərdə yaranmış və Türk poeziyasında ənənə ilə müasirliyi birləşdirməyi qarşısına məqsəd qoymuşdur. 1950-ci ildə Ankarada yaranmış dərginin təsisçiləri Mehmet Çınarlı, Gültekin Samanoğlu, Munis Faik Ozansoy, İlhan Geçer və digər şair və ədəbiyyatçılar olmuşdur.

“Hisar” dərgisi adını “qala, istehkam” mənasını verən “hisar” sözündən almışdır və bu, simvolik olaraq Türk ədəbiyyatının milli dəyərlərinin qorunmasını ifadə edir.

“Hisar” məktəbinin tərəfdarları sürrealizm, sərbəst şeir və qərbpərəst modernizm kimi axınlara qarşı çıxaraq aşağıdakı prinsipləri müdafiə etmişdilər: Ənənə ilə müasirliyin vəhdəti: keçmişin bədii formalarını tam rədd etmədən, onları müasir ifadə vasitələri ilə birləşdirmək. Milli ruh və dil: xalqın duyğu dünyasını və Türk dilinin təbiiliyini qorumaq. Ədəbi nizam və ahəng: şeirdə musiqililik, ölçü və məna bütövlüyünü saxlamaq. Onların şüarı bu idi: “*Ne eskiye tapınırsız, ne yeniyi taklit ederiz.*” (“Nə köhnəyə kor-koranə bağlıyıq, nə də yenini kor-koranə təqlid edirik.”).

“Hisar” dərgisi ətrafında birləşən şairlər “Hisarcılar” adlanırdı. Əsas nümayəndələri Mehmet Çınarlı, Gültekin Samanoğlu, İlhan Geçer, Munis Faik, Ozansoy Mustafa, Necati Karaerdin [3, s.50].

“Hisar” dərgisi 1950–1980-ci illərdə Türkiyə ədəbiyyatında mühüm rol oynamış, Türk dilinin təmizliyini, milli poeziyanın davamlılığını və müasir duyurluluqla harmoniyasını təmin etməyə çalışmış, bu dərgi həm də “İkinci Yeni” kimi modernist cərəyanlara qarşı daha realist və ənənəvi bir mövqenin simvolu olmuşdur.

Türk ədəbiyyatında 1954-cü ildən etibarən meydana çıxan “İkinci Yeni” şeir hərəkatı, irəli sürdüyü iddialar və ümumi çıxışları ilə dildə baş verən dəyişimin bir həlqəsinə çevrilmişdir. Bu ədəbi cərəyanın ən diqqətçəkən xüsusiyyəti Türk dilindən istifadə tərzindəki fərqlilik olmuşdur. “İkinci Yeni” şairlərinin qəbul olunmuş qaydalardan kənara çıxması, onların poetik mahiyyətini – ədəbi “genetikasını” ortaya qoymuşdur [4, s.460].

Şairlər oxucunun təsəvvür dünyasında fərqli assosiasiyalar yaratmaq üçün Türk dilinin qaydalarından kənara çıxmış, quruluş, məna və səslənmə baxımından yeniliklər etmişlər.

1954-cü ildən sonra Türk şeirində müşahidə olunmağa başlayan “İkinci Yeni” şeir hərəkatı, irəli sürdüyü iddialar və ümumi çıxışları ilə dildə baş verən dəyişimin bir həlqəsinə çevrilmişdir. Bu ədəbi cərəyanın ən diqqətçəkən xüsusiyyəti Türk dilindən istifadə tərzindəki fərqlilik olmuşdur.

“İkinci Yeni” şairlərinin qəbul olunmuş qaydalardan kənara çıxmaları və dildə sapmalara müraciət etmələri, bu ədəbi qrupun daxili mahiyyətini (genetikasını) üzə çıxarmışdır. Türk dilində yazı, səs, söz, ifadə, qrammatika və məna qaydalarının dəyişdirilməsi nümunələri xüsusilə 1950-ci illərdən etibarən görünməyə başlamışdır.

Bu dövrdən sonra, xüsusilə “İkinci Yeni” şairlərinin mövcud dil və ədəbiyyat anlayışına qarşı çıxdıkları aydın şəkildə nəzərə çarpır. Onlar şeirin dilini və formasını fərqləndirməyə, yeni ifadə vasitələri sınaqdan keçirməklə mənaya fərqli istiqamətlər gətirməyə çalışmışlar.

Maraqlıdır ki, bu ədəbi qrupun rəsmi bir manifesti olmasa da, onun üzvləri ortaq prinsiplər ətrafında birləşərək dildə müəyyən qeyri-adiliklər və ziddiyyətlər yaratmışlar. Qrupun sənətkarları şeirdə yalnız sözün mənası ilə oynamamış, həm də şeir formasını öz baxışlarına uyğun şəkildə yenidən qurmağa çalışmışlar.

Bu vəziyyət ədəbiyyatçılar tərəfindən dilin imkanlarını genişləndirmək və ya mövcud qaydaları pozmaq kimi şərh olunmuşdur.

“İkinci Yeni” şeirinin bu xüsusiyyəti Türk dilinin quruluşunu zorlaması ilə özünü göstərir. İlk baxışda dildəki deformasiya oxucuda narahatlıq yaratsa da, bu hal eyni zamanda zehni, təxəyyülü və yaddaşı hərəkətə gətirdiyinə görə mənfə deyil. Çünki o, zehni durğunluqdan qurtarır və oxucunu yeni mənalara, fərqli baxış bucaqları axtarmağa sövq edir [2, s.31].

Beləliklə, Orhan Okay həm 1960–2000-cü illərin elmi-mədəni mühitinin məhsulu, həm də həmin mühitin formalaşdırıcı intellektual güclərindən biri olmuşdur.

Orhan Okayın elmi dünyagörüşü və ədəbi baxışları onun formalaşdığı ədəbi mühitin dərin izlərini daşıyır. 1940–2000-cü illər arasında Türkiyə ədəbi həyatında baş verən dəyişikliklər - modernizm, realizm, mənəvi bərpa cəhdləri, postmodern meyillər onun elmi fəaliyyətinə həm istiqamət, həm də mövzu baxımından təsir göstərmişdir [7, s.130].

Onu yetişdirən mühit İstanbul universitet çevrəsi, Tanpınar və Kaplan məktəbi, fikir və mədəniyyət jurnallarının atmosferi Orhan Okayın ədəbiyyata yanaşmasında milli dəyərlərlə estetik təhlilin birləşməsi, ədəbiyyatın mənəvi funksiyasının önə çəkilməsi və klassik ənənənin müasir kontekstdə yenidən dəyərləndirilməsi kimi xüsusiyyətləri formalaşdırdı.

Orhan Okay, ədəbiyyatı yalnız tarixi faktlar sistemi kimi deyil, cəmiyyətin mənəvi həyatının güzgüsü kimi dəyərləndirirdi. Onun fikrincə, türk ədəbiyyatı Qərb təsirlərinə açıq olmalı, lakin bu təsirləri öz milli-mədəni kodları daxilində mənimsəməlidir. Bu mövqe onu həm türk ədəbiyyat tarixinin elmi sistemləşdiricilərindən, həm də mədəni özünüdərk prosesinin alimlərindən birinə çevirmişdir.

Nəticə

Nəticə etibarilə, Orhan Okayın şəxsində biz mədəniyyətlə elmi obyektivliyi birləşdirən, ədəbiyyatı milli ruhun daşıyıcısı kimi görən bir alim tipini müşahidə edirik. Onun formalaşdığı ədəbi mühit 1940-1950-ci illərin milli-intellektual İstanbul atmosferi və sonrakı onilliklərin mədəni dinamizmi yalnız bir ədəbiyyatşünasın deyil, bütöv bir mədəniyyət fəlsəfəsinin yaranmasına zəmin yaratmışdır. Beləliklə, onu yetişdirən ədəbi mühit həm keçmişlə dialoqa əsaslanan, həm də müasir elmi yanaşmaları qəbul edən bir intellektual zəmin idi. Bu mühitdə formalaşan Orhan Okay türk ədəbiyyatını dünya ədəbiyyatı kontekstində təhlil etməyi bacaran bir alim kimi ədəbiyyat tarixində qalıcı iz qoymuşdur.

ƏDƏBİYYAT

1. Akyüz, Kenan (1979). Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
2. Elmas ŞEN (2010). İkinci Yeni Şiiri Üzerinde Anlambilimsel Bir İnceleme. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
3. Ergin Veysel Hisar ile türk edebiyatı dergilerindeki sanat ve edebiyat teorisi yazılarının mukayesesi üzerine <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/52820>
4. Kara Ömer Tuğrul Türkçenin kuralları dışına çıkan bir topluluk: ikinci yeniciler Tarih Okulu Dergisi (TOD) Eylül 2013 Yıl 6, Sayı XV, ss. 451-480
5. Quliyev E. Türk xalqları ədəbiyyatı / –Bakı: Elm və təhsil, 2017, –s. 632 s.
6. M. Orhan Okay / TDV İslâm Ansiklopedisi Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1988
7. Okcu R., Tatçı M. Orhan okay'ın eserlerinde sanat / Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 13 Sayı: 72 Ağustos 2020, –s.125-134
8. Okuyucu M. M. Orhan Okay, Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012, 9759950154, 270 s.
9. Yiğitbaş, Maksut, Çelikörs, Sefa (2018). Prof. Dr. Orhan Okay'ın Akademik Kimliğinin İnşası ve Eserleri. TYB Dil, Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi, S. 22, s. 123-136.

**AMEA Ziya Bünyadov adına
Şərqsünaslıq İnstitutunun doktorantı*

Aygun Alekbarzade

**THE LITERARY ENVIRONMENT THAT NURTURED THE
LITERARY SCHOLAR ORHAN OKAY**

This article provides a comprehensive analysis of the literary and cultural environment that played a crucial role in shaping the scholarly and spiritual personality of one of the most prominent figures in twentieth-century Turkish literary studies — Professor Orhan Okay. The aim of the research is to identify the social, ideological, and literary factors that influenced the development of Orhan Okay's literary-aesthetic worldview, critical position, and academic orientation.

The cultural and literary processes that took place in Turkey during the 1940s–1950s served as a stage for the search for a unique balance between national identity and Western modernism. It was within this intellectual milieu that Orhan Okay emerged as a researcher deeply rooted in the classical Ottoman-Turkish literary tradition while simultaneously mastering modern Western scientific and methodological approaches. His intellectual outlook centers on the idea of harmony between Eastern and Western cultures, the scholarly analysis of national and spiritual values, and the perception of literature as a bearer of culture.

The article examines the ideological and aesthetic trends of the Turkish literary scene from the 1960s to the 2000s — including modernism, realism, social critique, and the national literature movement — in the context of Orhan Okay's scholarly approach. His works, such as “*Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Hamdi Tanpınar*,” “*Bir Hülya Adamının Romanı*,” and “*Sanat ve Edebiyat Yazıları*,” demonstrate his view of literature not merely as an artistic form, but as a

philosophical and cultural phenomenon. Okay's method of literary criticism combines precise analysis of empirical facts, engagement with cultural context, psychological-aesthetic observation, and the exploration of national identity aspects.

In conclusion, the literary environment that nurtured Orhan Okay — the intellectual atmosphere of Turkey from the 1940s to the 2000s — represented a rich cultural foundation formed through the synthesis of national self-awareness, Western influences, and modern scholarly thought. This environment fostered the development of researchers like Orhan Okay and provided the conditions for the scientific evaluation of Turkish literature within both national and global contexts.

Keywords: *Orhan Okay, Turkish literary studies, literary environment, Tanpınar school, national identity, Western modernism, cultural values, scholarly-aesthetic perspectives.*

Айгюн Алекберзаде

ЛИТЕРАТУРНАЯ СРЕДА, ВОСПИТАВШАЯ ЛИТЕРАТУРОВЕДА ОРХАНА ОКАЯ

В данной статье всесторонне анализируется литературно-культурная среда, сыгравшая важную роль в формировании научной и духовной личности одного из выдающихся представителей турецкого литературоведения XX века — профессора Орхана Окая. Цель исследования заключается в выявлении общественных, идеологических и литературных факторов, оказавших влияние на становление литературно-эстетического мировоззрения, критической позиции и направлений научной деятельности Орхана Окая.

Культурные и литературные процессы, происходившие в Турции 1940–1950-х годов, стали ареной поиска своеобразного равновесия между национальной идентичностью и западным модернизмом. Именно в этой интеллектуальной атмосфере сформировался Орхан Окай как исследователь, глубоко связанный с классическим османско-турецким литературным наследием и в то же время овладевший современным западным научно-методологическим подходом. В его взглядах особое место занимают идеи гармонии между восточной и западной культурами, научного анализа национально-духовных ценностей и восприятия литературы как носителя культуры.

В статье рассмотрены идеологические и эстетические направления литературной жизни Турции 1960–2000-х годов — модернизм, реализм, социальная критика и движение национальной литературы — в контексте научного подхода Орхана Окая. Его труды, такие как «*Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Hamdi Tanpınar*», «*Bir Hülya Adamının Romanı*» и «*Sanat ve Edebiyat Yazıları*», свидетельствуют о восприятии литературы им не только как художественного явления, но и как философско-культурного феномена. В методе литературной критики Окая сочетаются точный анализ эмпирических фактов, обращение к культурному контексту, психологико-эстетические наблюдения и исследование аспектов национальной идентичности.

Таким образом, литературная среда, в которой сформировался Орхан Окай, — интеллектуальная атмосфера Турции 1940–2000-х годов — представляет собой богатую культурную основу, сложившуюся на синтезе национального самосознания, западных влияний и современной научной мысли. Эта среда способствовала становлению таких

исследователей, как Орхан Окай, и созданию условий для научного осмысления турецкой литературы как в национальном, так и в глобальном контексте.

Ключевые слова: *Орхан Окай, турецкое литературоведение, литературная среда, школа Танпынара, национальная идентичность, западный модернизм, культурные ценности, научно-эстетические взгляды.*

Akademik İsa Həbibbəyli tərəfindən təqdim edilmişdir.

İlk daxilolma tarixi: 03.07.2025

Son daxilolma tarixi:10.08.2025